

**AZ ELSŐ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANÁRKÉPZŐS HALLGATÓK
A SZEGEDI PEDAGÓGIAI FŐISKOLÁN**

FIZEL NATASA

ABSTRACT

The Hungarian primary school, as a type of school, is celebrating its 77th birthday this year. In addition to presenting the circumstances of its creation, my study focuses on the debate surrounding the education of primary school teachers. Teachers from the Ministry of Education, the Trade Union, the Public Education Council and various types of schools have presented their arguments in the professional media, mainly in the journal titled „Köznevelés”. Primary school teachers training began in 1947, but it has come a long way in consolidating the system. During the examination of the students of the first three academic years, we get an idea of who were the first elementary school teachers in our country.

A magyar általános iskola idén ünnepli 77. születésnapját. Sajnos már nagyon kevesen vannak köztünk olyanok, akik korábban még nem ebben az iskolatípusban tanulták a betűvetést. Több fontos és hézagpótló munka született az elmúlt évtizedekben az általános iskola történetéről¹ és az iskolatípus, valamint tanárképzése első éveiről.²

Jelen tanulmányom célja annak a történelmi és oktatástörténeti háttérnek a bemutatása, amely az általános iskolai tanárképzés 1947-es elindulásához vezetett, valamint betekintést nyújtani a szegedi pedagógiai főiskola első három

(1947–1949) évfolyamának hallgatóiról – primer források alapján – összegyűjtött adatokba.

Kutatásom forrásbázisát a témában ez idáig született szekunder irodalom mellett a korabeli pedagógiai szakajtóban, a szakminisztérium lapjában, a *Köznevelésben*, valamint a szakszervezet lapjában, a *Pedagógus Értesítőben* megjelent cikkek, egyéb periodikák írásai, illetve jogszabályok alkotják. Kutatásom módszere forráselemzés. Történeti szociológiai, kvantitatív kutatásom levéltári forrásai az SZTE Egyetemi Levéltárban fellelhető adatgyűjtő ívek, törzslapok és szigorlati jegyzőkönyvek.³ Az ezen forrásokban található adatokból az SPSS program segítségével készítettem adatbázist, amelynek elemszáma 358 fő.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A tovagördülő front mögött 1944 novemberében politikai értelemben mindenképpen új időszámítás kezdődött. Újjáalakult a Magyar Kommunista Párt (MKP), a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt (FKGP), a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Nemzeti Parasztpárt (NPP), valamint a Polgári Demokrata Párt (PDP). Ezen politikai erők a Horthy-korszakban is létező, de a kormányzati rendszer ellenzékét képező pártok voltak.⁴

1945-ben lezajlott a háború utáni első parlamenti választás. Az új nemzetgyűlés által megalkotott 1946. évi I. törvény értelmében Magyarország köztársaság lett. A gazdasági életben a parasztság, a magántőke, a kisipar és a kereskedelem is jelen volt, sőt a földreform felerősítette a gazdagparasztság pozícióit. A kitűzött célok, a sajtószabadság, egy modern és egységes iskolarendszer kialakítása, az Országos Köznevelési Tanács felállítása⁵ mind fontos lépés volt a demokratikus államberendezkedés megszilárdítása felé vezető úton.⁶

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA LÉTREHOZÁSA KÖRÜLI VITA, AZ ISKOLATÍPUS KÜLDETÉSE

A nyolcosztályos iskola nem volt előzmények nélkül való a magyar iskoláztatás történetében. A gondolat már a húszas években felmerült, de akkor a gazdasági válság megakadályozta a megvalósítást. Az 1940. évi 20. törvény elrendelte ugyan a nyolcosztályos népiskolák létesítését, de a háborús viszonyok hátráltatták ennek tömegessé válását.⁷

Az iskolareform lett az értelmiségi réteg földreformja. 1945 tavaszán került nyilvánosságra a Magyar Kommunista Párt köznevelési programja, melyhez a Nemzeti Függetlenségi Front pártjai közül a Nemzeti Parasztpárt csatlakozott, a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt nem. Az MKP köznevelési programjának

– készítésében természetesen részt vettek a szakszervezet kommunista vezetői is – fő célkitűzése „a vagyonosok műveltségi monopóliumának” felszámolása volt. A 10–14 évesek ekkor létező háromfajta iskolájában (elemi iskola, polgári iskola, alsó gimnázium) – jól elkülöníthetően – háromféle szintű műveltséget szerezhettek a fiatalok. Az MKP fontosnak tartotta, hogy az iskolarendszer alsó szintjén lévő iskolát úgy alakítsák át, hogy az a gyermek társadalmi háttérétől függetlenül egységes tudásban és műveltségben részesítsen minden fiataalt, illetve a tanulási utak képességek és lehetőségek szerinti szétválása csak 14 éves korban történjen meg. Ezeknek a feltételeknek csak az egységes, ingyenes, minden 6–14 éves gyermek számára kötelező iskola tehetett eleget.⁸

Az 1945. augusztus 18-án – két héttel az iskolakezdés előtt – kelt, 6650/1945. M. E. számú rendelettel az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozta a nyolcosztályos általános iskolát, megszüntetve ezzel az 1868. XXXVIII. tc.-ben megalkotott polgári iskolát.⁹ Az általános iskola tehát felváltotta a népiskola I–VIII. és a polgári iskola, valamint a gimnázium I–IV. osztályait.¹⁰

Az általános iskola első tanterve 1946-ban jelent meg a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 75000/1946. számú rendeletében, és még ugyanabban az évben megjelentek az egyes tantárgyakhoz kiadott „részletes útmutatások” is.

VITÁK A NEVELŐKÉPZÉS REFORMJA KÖRÜL

Az általános iskola megszervezésével szükségessé vált a magyar közoktatásügy egészének az átalakítása. Az eddigiektől teljesen eltérő iskolatípus a tanárképzés újjászervezését is megkövetelte.

A szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanári kara már nagyon korán – 1946 júniusában – bekapcsolódott a nevelőképzés reformjának vitájába, a Köznevelési Tanács felkérésére. Eperjessy Kálmán, a főiskola igazgatója egy 1946. július 10-én elhangzott beszédében így fogalmazott: *„Nem tudjuk, hogy mi lesz a főiskola sorsa a nevelőképzés küszöbön álló reformja során. Amennyiben a készülő reform tanulmányi rendünket érinteni fogja, az legyen a kötelességünk, hogy a hét és fél évtizedes tanárképzésünk megbecsült hagyományait és országosan elismert értékeit maradéktalanul átvigyük az új szervezetbe.”*¹¹

Természetesen a vita során az érintett intézményekben – Szegeden a tanárképző főiskolán, a gyakorlóiskolában és az egyetemen is – beszédtema volt a tervezett reform és annak hatása a több évtizede sikeresen működő intézményekre. A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán az egyetemmel való együttműködés nem volt új keletű, hiszen 1928, azaz az intézmény Budapestről Szegedre költöztetése óta a főiskola több területen is együttműködött az egyetemmel, sőt az egyetem „befolyási övezetébe” tartozott.¹²

1947 tavaszán a szakszervezet szegedi csoportja (vezetője: Greguss Pál egyetemi tanár) vitafórumot rendezett az elkészült reformjavaslatokkal kapcsolatban. Takács Béla, a tanítóképző intézet igazgatója némileg meglepő módon a saját intézménytípusának megszüntetése mellett érvelt: *„Véleményem szerint az általános iskolai nevelő-képzés az általános iskola egységének a megbontása nélkül középiskolai érettségi bizonyítvány alapján főiskolán történjen.*”¹³ Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanári testülete, a szegedi egyetem bölcsészeti és matematikai karok karközi bizottsága ugyanakkor amellett szállt síkra, hogy a 6–10 évesek nevelőit továbbra is középfokú szakiskolákban képezzék, és csak a 10–14 évesek oktatóinak képzése kerüljön nevelőképző főiskolára vagy egyetemre.¹⁴

Takács Béla tanítóképezdei igazgató javaslatához hasonlóan, furcsa módon, a Tanárképző Főiskola tanári testülete is saját intézményének felszámolására készült. Javaslatuk az volt, hogy a 10–14 éves korosztállyal foglalkozó nevelőket képző főiskolákat és intézeteket olvasszák be az egyetembe. A szegedi egyetem karközi bizottsága pszichológiai és pedagógiai alapon külön nevelőképzést tartott szükségesnek a 6–10, 10–14 és 14–18 éves növendékek nevelői számára, valamint a tanítóképzést, csatlakozva a tanárképző főiskola elképzeléséhez, középszinten tartotta volna, de érettségivel egészítette volna ki.¹⁵

Szili Török Imrének, a tanárképző főiskola főiskolai tanárának véleménye az volt, hogy *„a középiskolák nevelőjelöltjei képzésének (...) részben a főiskolán, részben az egyetemen kell történnie, de nem egymásutáni sorrendben, hanem párhuzamosan. A főiskoláknak kell nyújtaniuk a szükséges pedagógiai, pszichológiai, szakdidaktikai gyakorló-oktatást; az egyetemeknek pedig a magasabb fokú szakképzés és tudósképzés a feladatuk. A középiskolák leendő tanárai (...) mindaddig hallgatói a nevelőképző főiskolának, míg egyetemi tanulmányaikat is be nem fejezik.*”¹⁶

Szili Török tehát megfordította volna a korábbi gyakorlatot, azaz azt, hogy a polgári iskolai tanárnak készülő főiskolai hallgatók vettek fel kurzusokat a képzésük egész időtartama alatt az egyetemen 1928 és 1947 között. Elképzelése szerint a középiskolai tanárnak készülő hallgatóknak is – a korábbi gyakorlattal szemben, amikor a képzésük egésze az egyetemen zajlott – a tanárképző főiskolán kellene tanulniuk alkalmazott pedagógiát, illetve pszichológiát. Szerinte tehát a 10–14 éveseket és a 14–18 éveseket tanító tanárok módszertani képzése is a Pedagógiai Főiskolákon lenne a legjobb helyen.

A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete a *Pedagógus Értesítő* című folyóirat 1947. április 1-jei számában 10 pontban gyűjtötte össze az általános iskolai nevelők képzésével kapcsolatos követeléseit:

„1. Közvetlenül a VKM fennhatósága alá tartozó állami nevelőképző főiskolákon történjék.

2. A felvétel alapja (bármilyen államérvényes érettségi bizonyítványt nyújtó) középiskolai végzettség.
3. A nevelőképző főiskola feladata az általános iskolai nevelőjelöltek szakképzése, valamint mindenfajta leendő nevelő pedagógiai, pszichológiai, társadalomtudományi, filozófiai és szakdidaktikai képzése.
4. Nevelőképző főiskolákat csak megfelelő tanintézetekkel, kollégiumokkal és gyakorlóiskolákkal együtt lehet fenntartani.
5. Az új főiskola egyelőre három évfolyamú. A negyedik évfolyam esetleges bevezetéséről később történjék intézkedés.
6. A pedagógiai, pszichológiai, társadalomtudományi és filológiai tanszékek betöltéséhez szükséges személyek megfelelő képzéséhez rendszeres külföldi ösztöndíjak szervezése szükséges.
7. A főiskolák tantestületeit egyetemi, főiskolai, legkiválóbb tanítóképzőintézeti, középiskolai tanárokból és népiskolai nevelőkből, valamint tudósokból, művészekből és írókból kell összeállítani.
8. Az általános iskolai nevelőjelölt, vagy a főiskolát végzett általános iskolai nevelő számára természetesen lehetővé kell tenni, hogy választott szaktárgyából végzett, megfelelő kiegészítő vizsgálat után tovább folytathassa egyetemi, ill. szakfőiskolai tanulmányait.
9. Az ország különböző vidékein hozzávetőlegesen 75 nevelőképző főiskola felállítására kell intézkedést hozni. A főiskolák felállítása három év alatt válik teljessé. 1947 szeptemberére hat főiskola állítandó fel (kettő Budapesten, egy Szegeden, egy Debrecenben, egy Pécsen és egy nem egyetemi székhelyen). A hat főiskolán lehetőleg három párhuzamosan működő első évfolyam állítandó fel. 1948 szeptemberére újabb négy vagy öt főiskolát kell megnyitni, amelyek ekkor átvennének az első hat főiskoláról egy-egy második évfolyamot. 1949-ben újabb négy vagy öt főiskola nyitná meg a kapuit, utóbbiak szintén átvennének egy-egy második, ill. harmadik évfolyamot úgy, hogy az 1949/50-es tanévben már valamennyi főiskola három évfolyammal működne.
10. A főiskolák felállításával párhuzamosan a feleslegessé vált tanítóképzőintézetek középiskolákká alakulnak át. A tanítóképzők megszüntetésére vonatkozó rendelkezés tartsa tiszteletben a szerzett jogokat. Azok a növendékek tehát, akik 1946 szeptembere óta az intézetek kötelekeibe tartoznak, 1951 szeptemberéig teljes érvényű oklevelet szerezhessenek.¹⁷

A beharangozott hat nevelőképző főiskola még el nem döntött helyszínéért a városok versengeni kezdtek. Sopron, Szombathely, Győr, Békéscsaba, Nagykőrös és Miskolc is lobbizni kezdett a hatodik főiskoláért.¹⁸

A PEDAGÓGIAI FŐISKOLÁK FELÁLLÍTÁSA

A hosszas vitát végül Ortutay Gyula közoktatásügyi miniszter bejelentése zárta le, amikor 1947 júniusában, pedagógusnapi beszédében elmondta, hogy *„Már az első évben öt nevelőképző főiskolát nyitunk meg. Külön pedagógiai, lélektani intézeteket kívánunk létesíteni, amelyek segítségére fognak sietni a szülőknek gyermekeik gondozásában.”*¹⁹

1947 júniusának végén azután a Nemzetgyűlés elé került a nevelőképző főiskolák ügye. A tervezet szerint megszűnik a tanító és a polgári iskolai tanár közötti különbség, minden nevelőképző főiskolán végzett pedagógus általános iskolai tanári oklevelet kap majd, ami az 1–8. osztály tanítására jogosít.²⁰

Az 1947. szeptember 1-jén megjelent *Köznevelésben* mindössze egy rövid hír adott számot a Nevelőképző Főiskolák megnyitásáról. Eldölt tehát, hogy az általános iskola mindkét tagozatának képzése ezekbe az új intézményekbe kerül, és megszűnnek a tanítóképző intézetek. Eléggé megkésettnek tűnt a bejelentés, hiszen az új iskolákat az 1947/48-as tanévben már el is kívánták indítani. Ez értelemszerűen a szegedi képző esetében jelentette a legkisebb problémát, hiszen a főiskola már működött, az új intézmények felállítására azonban nem sok idő maradt. Az eredeti tervek szerint három iskolát kívántak már 1947-ben megnyitni – a szegedi mellett a budapestit és a pécsit –, de a pécsire ebben az évben még nem került sor. A miniszter közlése szerint a nevelőképző főiskola hároméves lesz, és négy szakcsoportban tanulhatnak majd a fiatalok. Az első szakcsoport a magyar nyelv és irodalom, egy élő idegen nyelv; a második a magyar nyelv és irodalom, történelem; a harmadik a földrajz, történelem; a negyedik pedig a mennyiségtan, fizika, kémia szakcsoport lett. Az első szakcsoport hallgatóinak kivételével mindenkinek választania kellett egy szaktárgyat az alábbiak közül: ének, rajz, testnevelés, gazdasági ismeretek, háztartási ismeretek és műhelygyakorlatok.²¹ Összességében a képzés – azonkívül, hogy a polgári iskolai tanárképzés négyéves volt, és egyetemi áthallgatással is kiegészült – szinte teljesen megfelelt a Szegeden 1928 óta koedukált formában működő polgári iskolai tanárképzésnek.

Ennek ellenére Baróti Dezső, a kultuszminisztérium nevelési főosztályának vezetője 1947 szeptemberében külföldi mintákat említett: *„A korszerű pedagógiai főiskolákat Ortutay Gyula kultuszminiszterrel együtt külföldi tanulmányutunk tapasztalatai alapján szervezzük meg orosz, angol és francia mintára, ahol ezek a főiskolák mind sikerrel működnek. Súlyt helyezünk az élő idegen nyelvek tanulására is. Az eddigi gyakorló polgári iskola tovább működik a pedagógiai főiskola mellett »gyakorló általános iskola« néven.”*²²

A szegedi Pedagógiai Főiskola az országban elsőként, 1947. november 5-én nyitotta meg a kapuit. Az intézmény ezzel a változással a korábbi évtizedekkel

szemben még függetlenebbé vált, hiszen minden szálát elvágott az egyetem felé, szuverenitása Szegeden ekkor vált teljessé. Ugyanakkor az ekkor már 74 éve fennálló intézmény megőrizhette azokat a hagyományait, amelyeket a mai napig sikerült megtartania. Az a tény, hogy 1947-ben megkezdte működését a budapesti pedagógiai főiskola is, majd 1948-ban létrehozták a debreceni (amelyet 1949-ben Egerbe helyeztek át) és a pécsi főiskolát, döntően megváltoztatta a szegedi főiskola eddigi, egyedüli helyét és szerepét.²³

A korábbi, szegedi monopolhelyzet megszűnt ugyan, de a négy főiskola képzése nem lett egyforma. A szervezeti keretek természetesen azonosak voltak, ahogy a tantervek és a képzési feladatok is, de voltak eltérések: a minisztérium által engedélyezett szakcsoportok; az engedélyezett hallgatói keretszám; a tanári kar létszáma, képzettsége, szakmai színvonala, követelményrendszere; a főiskolák igazgatóinak, vezetőinek alkalmassága, képessége; az egyes főiskolák működési feltételeinek helyzete, költségvetési kerete, gazdálkodása; az egyes főiskolák életében kialakuló hagyományok. A főiskolák közötti különbségek jellemzőbben csak évek múlva jelentkeztek. Az első időszakban a központi irányítás egységesítő hatása mutatkozott meg az intézmények oktató-nevelő munkájában.²⁴

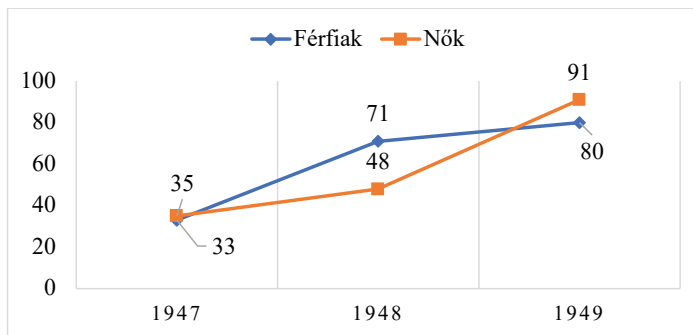
A SZEGEDI PEDAGÓGIAI FŐISKOLA HALLGATÓI ÖSSZETÉTELE (1947–1949)

Korábbi kutatásaim során a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyveit vizsgáltam az intézmény működésének teljes időszakában, 1928 és 1947 között.²⁵ A hallgatói adatok ebben a korszakban pontosan rögzítettek, átláthatók, elérhetők, könnyen kereshetők voltak. Az 1947 és 1949 között elinduló évfolyamok adataira a fenti állítások sajnos nem igazak. Habár az SZTE Egyetemi Levéltárban több kötetnyi hallgatói adat található a vizsgált időszakra vonatkozóan, a kötetek nem számozottak, a címkék rajtuk nem azt jelzik, ami valójában a kötetben található, a hallgatók pedig többféle nyilvántartásban, néhol egymásnak ellentmondó adatokkal szerepelnek. A Horthy-korszaktól eltérően az adatlapok folyamatosan változtak, évről évre más adatokat, más módon rögzítettek.

A jelen tanulmányban közölt adatok első közlései egy új, épülő (az 1947 és 1956 között beiratkozott hallgatókat számba vevő) adatbázisnak, amelyből most – bizonyos változók esetén – az első három tanév, más esetekben az első két tanév adatait fogom bemutatni.

1947 és 1949 között a szegedi Pedagógiai Főiskolára 358 hallgató iratkozott be. Évfolyamonként vizsgálva az adatokat, 1947-ben 68, 1948-ban 119, 1949-ben 171 elsős kezdte meg a tanulmányait. A nemek közötti megoszlást vizsgálva (1. diagram) meglepő adatokat találunk, főleg az előző – polgári iskolai tanárképző

főiskolai – évek adatainak ismeretében. Az 1947-es tanévben a hallgatók 48,5%-a férfi (33 hallgató) és 51,5%-a (35 hallgató) nő. Ugyan a női hallgatók két fővel többen vannak, valójában kiegyensúlyozott a nemek szerinti megoszlás. 1948-ban a férfiak már az évfolyam 59,8%-át teszik ki, 1949-ben pedig a számarány megfordul, és újra a nők vannak többen, az arányuk 53,2%-ra emelkedik. A korábbi 19 tanévet (1928–1946) együtt vizsgálva²⁶ az arány 64,1% – 35,9% volt a nők javára, és nem volt azelőtt egyetlen évfolyam sem, ahol a férfi hallgatók többen lettek volna, mint a nők.

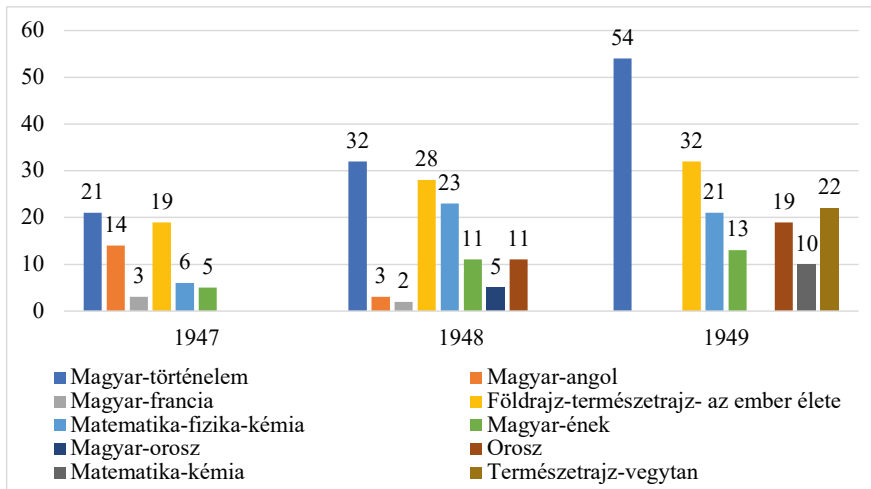
1. diagram: A hallgatók nemek szerinti megoszlása évfolyamonként (1947–1949) (N=358)

A Pedagógiai Főiskola első évében, 1947-ben a primer források szerint a beiratkozó hallgatók száma 68 fő volt. Ugyanakkor eredetileg mindössze 27 hallgató jelentkezett, ahogy Bereczkinél olvashatjuk: „az igazgató megnyugtató közölte, hogy a minisztérium 25 férfi és 25 nő hallgatót fog az I. évfolyamra átirányítani”.²⁷ A „honnan” és „miként” kérdésekre további kutatásoknak kell majd választ adniuk. Mindenesetre, az adatok alapján 50 hallgató azért nem érkezett az alacsony jelentkezési szám pótlására, de 41 igen (2. diagram).

A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolából Pedagógiai Főiskolává átlényegült intézmény első tanévében az elsőévesként nyilvántartott hallgatók többsége magyar nyelv és irodalom – történelem (31%), illetve földrajz, természetrajz és az ember élete (28%) szakokra járt. A harmadik legnépszerűbb szak a magyar nyelv és irodalom – angol nyelv volt (21%). A hallgatók 20%-a osztozott a magyar nyelv és irodalom – francia nyelv, a matematika – fizika – kémia, valamint a magyar nyelv és irodalom – ének szakokon.

1948-ra némileg átalakul a szakok struktúrája. A legnépszerűbb két szak továbbra is a magyar nyelv és irodalom – történelem (27%), valamint a földrajz, természetrajz és az ember élete (24%) volt. Az előző évhez képest megnőtt a matematika – fizika – kémia szakra járó hallgatók aránya (19%). A fiatalok további 30%-a magyar nyelv és irodalom – angol nyelv, magyar nyelv és irodalom – francia nyelv,

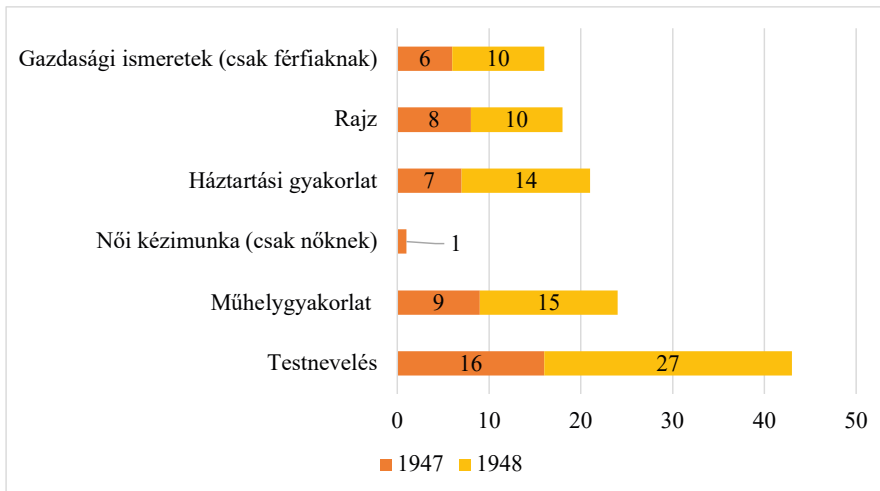
2. diagram: A Pedagógiai Főiskola elsőéves hallgatóinak száma választott szakjuk szerint (1947–1949) (N=358)

magyar nyelv és irodalom – ének-zene, magyar nyelv és irodalom – orosz nyelv, valamint orosz nyelv és irodalom szakos hallgató volt.

Az 1949-ben beiratkozott elsőéves magyar nyelv és irodalom – történelem szakos hallgatók aránya – az előző két tanévhez hasonlóan – a diákok közel egyharmadát (32%) tette ki. A földrajz, természettudomány és az ember élete szak hozta a második helyet (19%), illetve megnőtt az orosz nyelv és irodalom szakos hallgatók száma is (11%). A természettudományos szakok átalakításának köszönhetően az újonnan létrehozott természettudomány – vegytan szak is sok hallgatót vonzott már az első évben (13%). A hallgatók további 25%-a matematika – fizika – kémia, magyar nyelv és irodalom – ének-zene, valamint matematika – kémia szakon tanult. 1949-ben nyugati idegen nyelvet már nem lehetett tanulni a főiskolán.

Az 1947/48-as tanévben a hallgatóknak egy kiegészítő tárgyat is kellett választaniuk. Ez a kötelezettség nem vonatkozott a magyar nyelv és irodalommal szakpárban lévő szakokra, de vonatkozott a magyar nyelv és irodalom – történelem szakosokra (3. diagram). A gazdasági ismeretek kiegészítő tárgyat csak férfiak, a női kézimunkát csak nők vehették fel.

Az első két tanévben beiratkozott hallgatók születési helyének vizsgálata rámutat arra, hogy a főiskola beiskolázási körzete a korábbi – még Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolaként működő – évekhez hasonlóan²⁸ országos hatáskörű maradt. 1947-ben a főiskolán tanulmányait megkezdett hallgatók közül 64 fő adta meg a születési helyét. Meglepően magas a megadott települések száma, hiszen a 64 fő 44 különböző településen született. A települések, ahol kettő vagy több hallgató

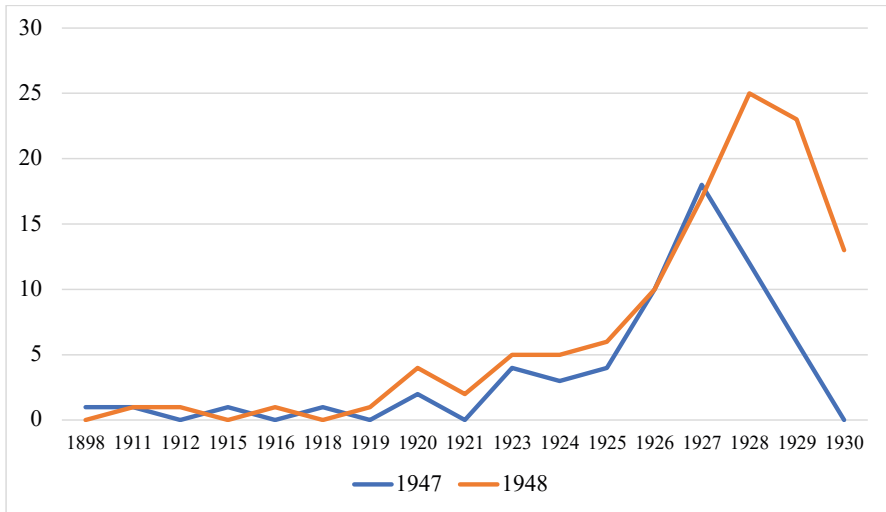
3. diagram: A hallgatók száma a választott kiegészítő tárgy függvényében (1947–1948) (N=123)

látta meg a napvilágot: Szeged (11 fő), Budapest (4 fő), Békés (4 fő), Baja (3 fő), Kalocsa és Makó (2-2 fő). A fennmaradó 38 megadott születési helyről értelemszerűen 1-1 hallgató érkezett.

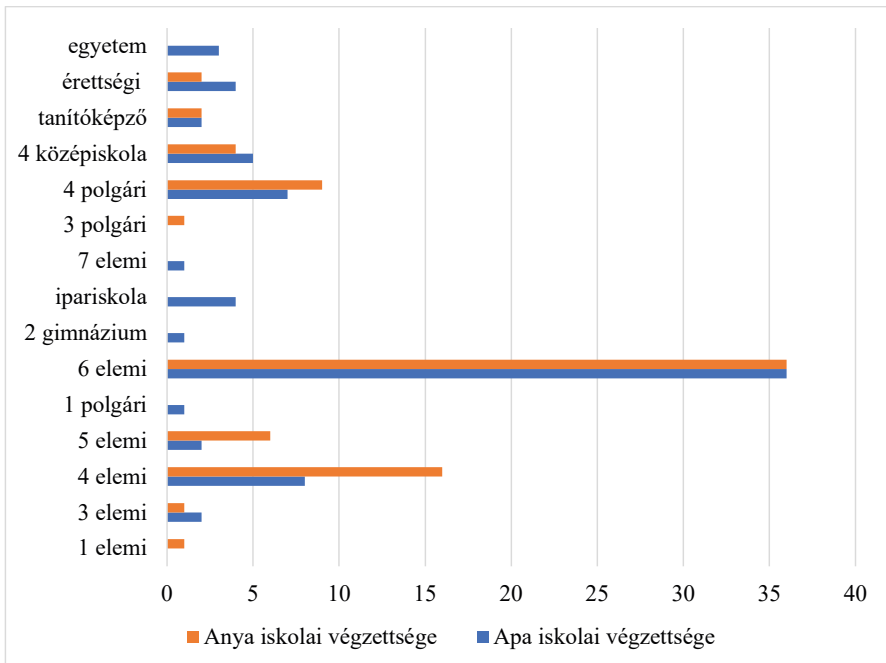
1948-ban 113 hallgató adta meg az adatlapon a születési helyét. A legtöbben, 20-an Szegeden születtek, Makón 8-an, Hódmezővásárhelyen és Orosházán 5-5-en, Budapesten, Békéscsabán és Kondoroson 4-4-en, Kiskunmajsán és Kiszomboron pedig 3-3-an. Kilenc településről érkezett 2-2 személy, tehát a hallgatók 57 különböző településen születtek.

Az első két tanévben beiratkozott hallgatók életkora is igen széles spektrumban mozgott, hangsúlyozva, hogy a kutatás csak a nappali tagozatos hallgatókra vonatkozik (4. diagram). 1947-ben felvételt nyert 49 éves hallgató is, de a beiratkozottak döntő többsége „jókor”, 18–20 éves korában kezdte meg a tanulmányait (57%). Az 1948-as tanévben a legidősebb beiratkozó 37 éves volt, a 18–20 évesek pedig a hallgatók 54%-át tették ki.

A kutatás adatai szerint az első két tanévben tanulmányaikat megkezdő hallgatók mindegyike magyar állampolgárságú és anyanyelvű volt. A szüleikre vonatkozó adatok töredékesek, nem minden tanév esetében lelhetőek fel azok a típusú nyilvántartások, amelyekben a szülőkre vonatkozó adatok is szerepelnek. Mindenesetre az 1948-as adatok bemutatása is adhat már némi támpontot arra vonatkozóan, hogy milyen társadalmi réteg gyermekei jártak ekkor a pedagógiai főiskolára. Az 1948-as évfolyam esetében az apa iskolai végzettségére vonatkozóan 76, az anya iskolai végzettségére vonatkozóan 78 hallgató esetében van adatunk (5. diagram).

4. diagram – A hallgatók születési ideje az 1947-ben és 1948-ban beiratkozottak esetében (N=177)

5. diagram – A szülők legmagasabb iskolai végzettsége az 1948-as évfolyam esetében (N=154)

Az adatokat az elvégzett iskolai évek számának sorrendjében ábrázoltam iskolatípustól függetlenül. Jól látható, hogy a szülők jellemzően 6 elemi (47%), 4 elemi (16%) illetve 4 polgári (10%) végeztek. Ha minden iskolatípust és végzett osztályt összeadunk, akkor állíthatjuk, hogy négy és nyolc osztály közötti időtartamú iskolai végzettséggel rendelkezett a szülők 89%-a.

A fenti adatokból jól látszik, hogy az 1940-es évek végén – a korábbi évtizedekkel szemben – a pedagógiai főiskola már nem önrekrutációs színtere volt a pedagógus társadalomnak – 1928 és 1946 között az édesapák 23%-a a 'lelkész, tanár, tanító' kategóriába tartozott –, hanem teret adott egy új társadalmi réteg felemelkedésének a gyermekeik taníttatása által. Arra, hogy e mögött a változás mögött milyen politikai célok húzódtak meg, sokan adtak már választ, a további adatok elemzése a szegedi pedagógiai főiskola esetében arra szolgál majd, hogy pontos tendenciákat lássunk a hallgatói bázis változására vonatkozóan, különös tekintettel a polgári iskolai tanárképző főiskola hallgatói adatainak és a háború utáni tanévek (1956-ig) hallgatói adatainak összevetésével.

ÖSSZEZÉS

Amint azt tanulmányom elején is leírtam, jelen munkám egy hosszabb lélegzetvételű írás bevezetőjeként készült el, amely az általános iskolai tanárok képzésének első tíz évét öleli majd fel. Ahhoz, hogy megértsük a későbbi eseményeket, nagyon fontosnak tartottam feltérképezni mind az iskolatípus keletkezésének, mind a hozzá tartozó pedagógusok képzése kialakulásának körülményeit.

Vitathatatlan, hogy a diskuszió szereplői nyilvánvalóan évtizedekre előre tervezve hozták meg javaslataikat, döntéseiket. Ma már azonban tudjuk, hogy az általános iskolai tanárok egységes, mindkét tagozatra vonatkozó, mindössze három évfolyamos képzése nem ért meg hosszú időt, csupán két évfolyam indult ilyen rendszerben. Az aktív vita hossza a megvalósult képzés élettartamának hosszával vetekszik. 1949-re ugyanis világossá vált, hogy az alsó tagozatos tanárok feladatainak elsajátítása mellett nagyon kevés idő jut a szaktanári képzésre, így a pedagógiai főiskolák átálltak a felső tagozatos szaktanárok képzésére – Szegeden a tanárképzés tulajdonképpen a polgári iskolai tanárképzés hagyományait követve működhetett tovább. Sok hűhó semmiért – mondhatnók. De többről van itt szó. Az általános iskola létrehozásával valóban létrejött egy olyan iskolatípus, amely minden társadalmi réteg gyermekei számára elérhetővé vált, idővel minden településen működött, és nyolcéves egységes képzést biztosított.

Az adatokból kirajzolódik, hogy nehezen futott fel az új képzés. 1947-ben még igen kevés volt a hallgató, a kifutó polgári iskolai tanárképzés mellett, és mivel csak két helyen folyt az új iskolatípus tanárainak képzése, a főiskola beiskolázási közege

továbbra is az egész ország maradt. A szakok változása gyorsan zajlott az első években, a nyugati nyelvet tanuló hallgatók száma alacsony volt, és az adatokból kirajzolódik, hogy több hallgató az első év után le is adta az angolt vagy a franciát, és orosz szakosként folytatta tanulmányait. A két világháború közötti időszakban szokásos, kissé avított kiegészítő szaktárgyak nem voltak népszerűek, 1949-től ezeket meg is szüntették. A hallgatók születési éveinek széles szórásán látszik, hogy sokan korábban befejezett tanulmányaik után évekkal ültek újra az iskolapadba. A szülők társadalmi státuszának erőteljes változása a Horthy-korszakhoz képest már egyetlen évfolyam adatainak elemzése során is világosan kirajzolódik.

Természetesen politikai célok sora húzódott meg az új iskolatípus létrehozása, a nevelőképzés kialakítása, a tanítóképzők megszüntetése mögött, hiszen az egységes iskola és tanterv segítségével a fiatalok nevelésének uniformizálása, értékrendjük alakítása lényegesen könnyebb feladatnak bizonyult, amit az iskolák 1948-as államosítása bizonyított és kiteljesített.

JEGYZETEK

- 1 Németh András: *A magyar egyetemi neveléstudomány szocialista paradigmájának kialakulása az 1945–1953 közötti időszakban*. In: Németh András – Bíró Zsuzsanna Hanna (szerk.): *A magyar neveléstudomány a XX. század második felében*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 25–56. (a továbbiakban: Németh, 2009.)
- 2 Knausz Imre: *Történelem és oktatás*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest, 1998.; Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.; Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Tankönyvkiadó – Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1989.; Mann Miklós (szerk.): *Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században*. ÖNKONET, Budapest, 2004. (a továbbiakban: Mann, 2004.); Bereczki Sándor: *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola története*. In: Szegedi Tanárképző Főiskola. Történet. Almanach. Szeged, 1998. 11–346. (a továbbiakban: Bereczki, 1998.)
- 3 *Hallgatók Anyakönyve. Nappali tagozat. 1947/48. I. évfolyam, 1948/49. II. évfolyam, 1948/49. I. évfolyam*. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár; *Leckekönyvmásolat III. évfolyam. 1950–51*. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár; *Törzslapok 1948–1953*. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár; *Vizsgakönyv I. kötet, 1949–1952*. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár.
- 4 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945–1956*. Rubicon Intézet, Budapest. 2021. 37.
- 5 1945. április 19-én az Ideiglenes Kormány 1140/1945. ME rendeletével megalapította az Országos Köznevelési Tanácsot, népiskolai és népnevelési, középiskolai és felsőoktatási szakosztályokkal (Magyarországi Rendeletkötet, 79. évf. 1945. I. kötet. 109). A Nobel-díjas tudós, Szent-Györgyi Albert lett az elnök, az alelnök Kemény Gábor és Kiss Gábor, az ügyvezető igazgató Kiss Árpád volt. Vezetőségi tagjai között volt Kodály Zoltán, Bay Zoltán, Ferenczy Béni és Illyés Gyula is (Katoná András: *Az általános iskola 70 éve – a történelemtanítás felől szemlélve I*. Könyv és Nevelés, XIX. évf. [2017] 2. sz. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/konyv-es-neveles/az-altalános-iskola-70-eve-a-tortenelemtanítás-felől-szemlélve-i> [letöltés ideje: 2022. 04. 10.]
- 6 Németh, 2009. 33.
- 7 Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- 8 Lukács Sándor: *Iskolapolitikánk a felszabadulás után. Valóság, XXXV. évf. (1982) 8. sz. 35–50.*

- 9 Berezki, 1998. 181.
- 10 Mann, 2004. 95.
- 11 Berezki, 1998. 187.
- 12 Lásd részletesebben Fizel Natasa: *A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868–1947)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. (a továbbiakban: Fizel, 2018.)
- 13 Lukács Sándor: *Nagysikerű anket a nevelőképzés reformjáról*. Pedagógus Értesítő, III. évf. (1947) 6. sz. 7. (a továbbiakban: Lukács, 1947.)
- 14 Lukács, 1947. 8.
- 15 Lukács, 1947. 9.
- 16 Uo.
- 17 *Szakszervezetünk a nevelőképzés reformjéért*. Pedagógus Értesítő, III. évf. (1947) 7. sz. 5–6.
- 18 *Nevelőképző főiskolát Miskolcra!* Felvidéki Népszava, III. évf. (1947) 80. sz. 2.
- 19 *A közoktatásügyi miniszter szegedi látogatása*. Köznevelés, III. évf. (1947) 12. sz. 262–263.
- 20 *A jövő héten a nemzetgyűlés elé kerül a nevelőképző főiskolák ügye*. Kis Ujság, LXI. évf. (1947) 137. sz. 1.
- 21 *Megnyíltak az első nevelőképző főiskolák*. Köznevelés, III. évf. (1947) 17. sz. 378.
- 22 *Általános iskolai tanárokat nevel az új szegedi pedagógiai főiskola*. Szegedi Népszava, III. évf. (1947) 219. sz. 2.
- 23 Berezki, 1998. 181–182.
- 24 Berezki, 1998. 182.
- 25 Lásd Fizel, 2018.
- 26 Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola 1928 óta működött Szegeden, és koedukáltan.
- 27 Berezki, 1998. 189.
- 28 Lásd Fizel, 2018. 135–137.